

Ἡ συμβολὴ τῆς τεχνολογίας στὴ σύγχρονη ἐκπαίδευση, ἀλλὰ καὶ ὁ ἀνασταλτικὸς τῆς ρόλος στὴν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη τῶν νέων

Γεωργίου Κοντόκωστα*

Ἡ τεχνολογία ὡς προϊὸν τοῦ σύγχρονου ὀρθολογικοῦ τρόπου
σκέψης εἶναι μία μορφὴ ἰδεολογίας

Ὁ βιολόγος Σερ Τζὼν Σάλστον (Νομπέλ Ἰατρικῆς) ἔχει δηλώσει ὅτι
ἡ ἐπιστημονικὴ γνώση εἶναι τὸ καλύτερο δυνατὸ σύστημα πίστεως
ποῦ ἔχει ὁ ἄνθρωπος· μάλιστα, ὅταν τὸν ρώτησαν ἂν ἀκολουθεῖ μία
θρησκεία, σχολίασε: «δὲν ἔχω θρησκεία, ἔχω τὴν ἐπιστήμη»¹. Ἡ σύγχρονη
ἐπιστήμη πλέον στηρίζεται στὴν τεχνολογία, καθὼς ἡ ἀνθρώπινη
δεξιότητα ἀντικαθίσταται ἀπὸ τὴν ἀποτελεσματικὴ τεχνολογία². Τὸ
τεχνικὸ πνεῦμα εἶναι μία πολιτισμικὴ σταθερὰ καθὼς ὀρίζεται ὡς
«ἡ πολιτισμικὴ καὶ πνευματικὴ προϋπόθεση, γιὰ τὴν ἐμφάνιση καὶ
ἀνάπτυξη τῆς σύγχρονης τεχνολογίας»³. Τὸ τεχνικὸ πνεῦμα ἐπομένως
ἀπορροφᾷ ὅλη τὴν ἀνθρώπινη πνευματικὴ δύναμη καὶ ἀποκτᾷ
λατρευτικὸ ρόλο στὴν καθημερινὴ δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου.

Ὅποια εἰκόνα γιὰ τὸν κόσμο καὶ ἂν ἔχει κάποιος ἄτομο ξεχωριστά, οἱ
δημόσιοι θεσμοὶ τῆς κοινωνίας, τὸ κράτος, ἐπικυρώνουν τὴν εἰκόνα μὲ
τὴν ὁποία ἡ ἐπίσημη ἐπιστήμη περιγράφει τὸν κόσμ⁴. Αὐτὴ ἡ ἔλλειψη

* Ὁ Γεώργιος Ε. Κοντόκωστας εἶναι φυσικὸς καὶ κάτοχος Μ.Δ.Ε. στὴ διδακτικὴ τῆς
φυσικῆς καὶ στὴ χρῆση τῆς τεχνολογίας στὴν ἐκπαίδευση.

1. Ἐφημερίδα «Ἡ Καθημερινή», 19/12/10.

2. Merrilee H. Salmon [et al.], *Introduction to Philosophy of Science*, Hackett Publishing Co,
Indianapolis 1999, σ. 241.

3. Δ. Μπεκριδάκης, «Ἀπόπειρα διερεύνησης τῶν θεολογικῶν ὄρων ἄρθρωσης τοῦ
τεχνικοῦ φαινομένου», *Ἀντίφωνο* 2010. Ανακτήθηκε τὴν 1/8/2019 ἀπὸ τὴν ἠλεκτρονικὴ
διεύθυνση: http://e-theologia.blogspot.com/2010/11/blog-post_8064.html

4. Margaret Wertheim, *Τὸ παντελόνι τοῦ πυθαγόρα*, ἐκδ. Π. Τραυλός – Ἐ. Κωσταράκη,

προσαρμογής του τεχνικού κράτους στα ιδανικά της ορθόδοξης παράδοσης είναι μία πηγή μελαγχολίας.

Ἡ ἐπιστήμη –καὶ κατ’ ἐπέκταση τὸ τεχνικὸ πνεῦμα– ἔχει μία παραμορφωτικὴ δύναμη καὶ μὲ μία ὀργουελικὴ προσέγγιση θὰ ἰσχυρίζομασταν ὅτι «ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἡ ἀστυνομία τῆς σκέψης». Τὸ τεχνικὸ πνεῦμα ἀντικατέστησε τὸν ὀρθόδοξο τρόπο σκέψης, ὅταν «ἔπαψε ὁ ἄνθρωπος νὰ πιστεύει στὴ Χάρη ποὺ ἔπαιρνε ἐνῶ δὲν τὴν ἄξιζε, καὶ ἄρχισε νὰ συγκεντρώνει ὅλες του τὶς προσπάθειες σὲ ἐτούτη τὴ ζωή»⁵. Ἡ τεχνολογία λύνει προβλήματα τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ δημιουργεῖ ἐπίσης νέα προβλήματα καὶ ἡ ἀκαμπτὴ λειτουργία τῆς τεχνολογίας ἀποτελεῖ ἐμπόδιο στὴν πρόοδο. Ἀκόμη καὶ σὲ γνωστικὸ ἐπίπεδο, τὸ τεχνικὸ πνεῦμα μὲ τὴν ὀρθολογικὴ προσέγγιση τῶν γεγονότων περιορίζει τὶς ἀνθρώπινες δυνατότητες. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρεται τὸ παράδειγμα τοῦ φυσικοῦ φιλόσοφου Φιλολάου, ποὺ ἡ ἀριστοτελικὴ λογικὴ ὡς μοντέρνα ἀντίληψη γιὰ τὴν ἐποχὴ τῆς παρεμπόδιζε τὴ διατήρηση τῶν ἀπόψεων του ὡς ξεπερασμένων. Ὁ Φιλόλαος (6ος-5ος αἰ. π.Χ.) δὲν ἦταν ἓνας αὐστηρὸς ἐπιστήμονας, ἀλλὰ ἓνας τρελὸς πυθαγόρειος θεωρητικὸς μὲ ἀπίστευτα «γελοῖες» θεωρίες, ὅπως ἐκτιμᾶται ἀπὸ τὸν εἰδικὸ ἐπιστήμονα ἀστρονόμο Πτολεμαῖο⁶. Ἦταν ὁ πρῶτος ποὺ ἐκθρόνισε τὴ γῆ ἀπὸ τὸ κέντρο τοῦ σύμπαντος καὶ τοποθέτησε μία φλογερὴ μπάλα, δηλαδή σὲ ἓνα κομβικὸ σημεῖο γύρω ἀπὸ τὸ ὅποιο ἡ γῆ γυρίζει μία φορὰ κάθε 24 ὥρες. Θεώρησε ὅτι τὰ ὑπόλοιπα ἀστρικὰ σώματα εἶναι σὲ τροχιά γύρω ἀπὸ τὴ φλογερὴ αὐτὴ μπάλα. Ἡ σκέψη τοῦ Πυθαγόρειου Φιλολάου –ὅτι ἡ Γῆ καὶ ἡ Σελήνη κινοῦνται– ἦταν μία πραγματικὴ ἐπανάσταση γιὰ τὴν ἐποχὴ του. Σήμερα δεχόμαστε ὅτι τὸ κέντρο τοῦ σύμπαντος τοῦ Φιλολάου καὶ τῶν Πυθαγόρειων ἦταν ὁ ἥλιος. Ἦταν ἀδύνατο νὰ διαδοθεῖ ἡ ἰδέα τοῦ Φιλολάου ἢ τοῦ Ἀριστάρχου τοῦ Σαμίου, οἱ ὅποιοι ὑποστήριξαν τὸ ἡλιοκεντρικὸ σύστημα, διότι ἦταν μεγάλο τὸ κῦρος τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ ἐπικρατοῦσε ἡ ἀποψὴ του σχετικὰ μὲ τὴ γῆ γιὰ πολλοὺς αἰῶνες. Ἔως καὶ σήμερα οἱ ἐπιστήμες

Ἀθήνα 1998, σ. 21.

5. Σ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ Καταγωγή τοῦ Τεχνικοῦ Πνεύματος*, ἐκδ. Πολιτεία, Ἀθήνα 2014, σσ. 154, 155.

6. P. Feyerabend, *Ἐνάντια στὴ μέθοδο*, μτφρ. Γρ. Καυκαλάς, ἐκδ. Σύγχρονα Θέματα, Ἀθήνα 2006, σ. 364.

υπερισχύουν, όχι εξαιτίας των προσόντων τους, αλλά επειδή όλη ή προπαγάνδα γίνεται προς όφελός τους⁷. Η έπιστήμη ανήκει στη βασική δομή των δημοκρατιών και έχει προνομιακή θέση.

Οι ύποθέσεις του Φιλολάου θεωρήθηκαν άστειες από την επικρατούσα λογική, που είχε ως βασικό εκπρόσωπο τον Άριστοτέλη για 2.000 χρόνια. Η έπιστήμη, φαίνεται με τον τρόπο αυτόν να λειτουργεί ως μία ιδεολογία, όπως κάθε άλλη θρησκεία, και να περιορίζει τις δυνατότητες για περαιτέρω ανάπτυξη. Ο φυσικός ήταν πάντοτε ένα είδος ιερέα που έχει συνδέσει την ιδέα ότι ο ίδιος ο Θεός είναι ένας μαθηματικός των ουρανών⁸. Η πίστη ότι όλα στο σύμπαν περιγράφονται με μία μαθηματική εξίσωση θυμίζει την πίστη ότι ο Θεός είναι «πανταχού παρών και τα πάντα πληρών». Η μαθηματική εξίσωση αποκαλύπτει τη σοφία της μέσα από τις λύσεις της που την έπαληθεύουν και ταυτόχρονα έρμηνεύουν τον κόσμο, με τον ίδιο τρόπο που ο Θεός αποκαλύπτει τη σοφία Του μέσα από τις ενέργειές Του. Η προβολή της έπιστήμης και κατ' επέκταση της τεχνολογίας ως μιας ιδεολογίας, όχι διαφορετικής από άλλες, φαίνεται και από όσα έχουμε ακούσει κατά καιρούς από ειδήμονες: για παράδειγμα, ο Κοπέρνικος θεώρησε ότι το σύμπαν τó έφτιαξε ο καλύτερος Δημιουργός, ο Λάμπνιτς ισχυρίστηκε ότι στο σύμπαν ισχύει ή αρχή του καλύτερου, ο Στήβεν Χόκινγκ αναφέρθηκε στον Νοϋ του Θεοϋ, ο Άλμπερτ Άινστάιν απευθυνόμενος στους υπερασπιστές της κβαντομηχανικής είπε ότι «ο Θεός δεν παίζει ζάρια», ο Λέον Λέντερμαν παρομοίασε τó CERN με καθεδρικό ναό, τó σωματίδιο HIGGS χαρακτηρίστηκε ως τó σωματίδιο του Θεοϋ και συχνά ένας κοσμολόγος τοποθετείται θετικά ή αρνητικά ως προς την ύπαρξη του Θεοϋ.

Είναι σημαντική ή προσφορά «άντιεπιστημονικών» απόψεων, όπως αυτή του Φιλολάου, στην εξέλιξη των σύγχρονων ιδεών. Δεν θά ήταν παράτολμο αν γενικεύαμε ότι όπως οι απόψεις του άντιεπιστημονικοϋ Φιλολάου ψηλαφοϋσαν την πραγματικότητα, έτσι κάθε άποψη, ακόμη και «άντιεπιστημονική», πιθανόν να ενισχύει τη γνώση. Μπορεί λοιπόν ο Άριστοτέλης να άνοιξε νέους όρίζοντες, αλλά έκλεισε και

7. P. Feyerabend, *Γνώση για ελεύθερους ανθρώπους*, έκδ. Σύγχρονα Θέματα, Αθήνα 1986, σ. 179.

8. Margaret Wertheim, *ό.π.*, σ. 15.

άρκετους άλλους, διότι σκέψεις και τρόποι ζωής που ακολουθοῦσαν οἱ Πυθαγόρειοι κρίθηκαν και ἀντιμετωπίστηκαν ὡς λανθασμένες, ἀνέφικτες και ξεπερασμένες στο πλαίσιο τῆς σύγχρονης πραγματικότητάς του. Ἐνδεικτικά ἀναφέρουμε τὴν ἀποδοχὴ τῶν γυναικῶν στὶς πυθαγόρειες κοινότητες εἴτε ὡς ἀκροατριῶν εἴτε ὡς μαθηματικῶν, ἀντίθετα μὲ ὅ,τι ἔκανε ὁ Ἀριστοτέλης. Σήμερα οἱ γυναῖκες δὲν εἶναι σὲ εὐνοϊκώτερη θέση, καθὼς ἡ ἰσότητα γυναικῶν σημαίνει ἴση πρόσβαση σὲ μία ὀρισμένη παράδοση, τὴν παράδοση τῶν λευκῶν. Ἐπίσης, ὁ Ἀριστοτέλης πίστευε ὅτι τὰ μαθηματικά δὲν εἶχαν τὴ δύναμη νὰ ἐξηγήσουν τὴν ἀληθινὴ φύση τῶν πραγμάτων⁹. Ἔτσι, ὅπως ὅλες οἱ ἄλλες ἀνθρώπινες δραστηριότητες, ἡ ἐπιστῆμη κινεῖται και αὐτὴ ἀπὸ μορφωτικὲς ἐπιλογές. Καθορίζεται ἀπὸ αὐτὸ πὸν μία κοινωνία θέλει γιὰ ἐπιστῆμη τῆς και ἀποφασίζει νὰ ἀποδεχθεῖ ὡς ἔγκυρη μορφὴ ἐρμηνείας. Ἐπομένως, ἂν και σήμερα πιστεύουμε ὅτι τὰ μαθηματικά εἶναι ἡ σωστὴ προσέγγιση στὶς φυσικὲς ἐπιστῆμες, δὲν ἦταν καθόλου ἡ εὐνόγητη ἐπιλογὴ γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀριστοτέλη.

Ἀπὸ τὸν μεσαιῶνα ἀναβιώνει ἡ προσέγγιση τοῦ Φιλολάου, μὲ ἕναν πιὸ διευρυμένο τρόπο. Ἡ πυθαγόρεια ἀναζήτηση μὲσω τῶν μαθηματικῶν, ἡ ἰδέα ὅτι ἡ μαθηματικὴ μελέτη τοῦ σύμπαντος εἶναι μία θεία ἐνασχόληση, ἐξακολουθεῖ νὰ ἔχει τεράστια πολιτισμικὴ ἀπήχηση.

Ὁ ρόλος τῆς ἀντιεπιστημονικῆς προσέγγισης στὴν ἐξέλιξη τῆς ἀνθρώπινης γνώσης

Ἱστορικὰ ἔχει ἐπιβεβαιωθεῖ ὅτι οἱ «ξεπερασμένες» ἀπόψεις τοῦ φυσικοῦ φιλοσόφου Φιλολάου ἐπηρέασαν σημαντικὰ τὴν ἐξέλιξη τῆς ἀστρονομίας. Ὁ Πλάτων (428-347 π.Χ.) ἐπεσκέφθη ἐπανειλημμένως τὴν Πυθαγόρειο Σχολὴ κατὰ τὴ διάρκεια τῶν ταξιδιῶν του στὴ Μεγάλῃ Ἑλλάδα, ἀκριβοπληρώνοντας μάλιστα γιὰ νὰ ἀποκτήσει τὰ κείμενα τοῦ Φιλολάου. Ὁ Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, διάσημος μαθητὴς τοῦ Πλάτωνα, ἕναν αἰῶνα μετὰ βρασίσθηκε στὶς ἰδέες τοῦ Φιλολάου, παρ' ὅλο πὸν οἱ φίλοι του τὸν θεωροῦσαν τρελὸ και τοῦ εἶχαν δώσει τὸ παρατσούκλι «Παραδοξολόγος», γιὰτὶ ἦταν λογικὸ ὁ Ἥλιος νὰ εἶναι σὲ

9. Margaret Wertheim, *ὁ.π.*, σ. 57.

τροχιά γύρω από τη γη, παρά το αντίθετο. Οί επαναστατικές ιδέες του Φιλολάου, του Ήρακλείδη και του Αριστάρχου έμειναν στην αφάνεια μέχρι την εποχή του Κοπέρνικου. Ο Κοπέρνικος βασίστηκε σε θεωρίες του Φιλολάου, προσπαθώντας να ανταποκριθεί στις αστρονομικές ανάγκες. Ο Κοπέρνικος το 1539 γράφει στις *Ουράνιες Έπαναστάσεις* ότι αποσπάσματα των απόψεων του Φιλολάου, του Ήρακλείδη και του Αριστάρχου τον προέτρεψαν να διερευνήσει την αλήθεια των πλανητικών κινήσεων¹⁰: «Τὰ χωρία αὐτὰ μὲ ἀνάγκασαν νὰ κάνω κι ἐγὼ σκέψεις γιὰ μία κίνηση τῆς γῆς». Διέκρινε ὅτι ἡ πυθαγόρεια ἀναζήτηση μιᾶς μαθηματικῆς ἀρμονίας στὸν οὐρανὸ ἦταν ρεαλιστική. Ὁ Κοπέρνικος μελετοῦσε τὸ ἡλιοκεντρικὸ καὶ γεωκεντρικὸ σύστημα ἀπὸ τὰ ἀρχαῖα ἑλληνικὰ κείμενα, ἀφοῦ τὰ γνώριζε ἀπὸ μικρὴ ἡλικία¹¹. Ἀρχαιοελληνικὰ κείμενα ὅπως ὁ *Ψαμμίτης* τοῦ Αἰσχύλου τοῦ Σαμίου μεταφράστηκαν στὰ λατινικά, ἕναν χρόνο μετὰ ἀπὸ τὸν θάνατό του, ὅπως περιγράφεται στὸ λήμμα «Τὸ Σύμπαν» τῆς *Ἐγκυκλοπαίδειας Ἡλίου*¹². Στὸν πρόλογο τοῦ βιβλίου του ὁ Κοπέρνικος ἀναφέρει: «Εἶναι πιστευτὸ νὰ λέμε πὼς γιὰ τὶς ἴδιες αἰτίες ὁ Φιλόλαος θεωροῦσε πὼς ἡ Γῆ κινεῖται». Ὁ Κοπέρνικος ἤθελε νὰ δεῖ μήπως κάποιος ἀπὸ τοὺς φιλοσόφους μποροῦσε νὰ τοῦ φανεῖ χρήσιμος· ἔτσι μελέτησε ὅλα τὰ συγγράμματα ποὺ περιεῖχαν ἐρμηνεῖες μὲ κάπως διαφορετικὸ τρόπο. Διάβασε στὸν Πλούταρχο ὅτι: «Ὁ Φιλόλαος δὲ ὁ Πυθαγόρειος πιστεύει ὅτι ἡ Γῆ περιφέρεται κατὰ τὴν ἐκλειπτικὴν περὶ τὸ πῦρ, ὅπως ὁ Ἡλῖος καὶ ἡ Σελήνη “κατὰ κύκλῳ λοξὸν ὁμοιοτρόπως Ἡλίῳ καὶ Σελήνῃ”». Ὁ Κοπέρνικος ἐπισημαίνει ὅτι: «παίρνοντας ἀφορμὴ ἀπὸ αὐτὰ, ἄρχισα νὰ σκέφτομαι καὶ ἐγὼ. Ἐπειδὴ δὲν γνώριζα πὼς στοὺς ἄλλους εἶχε δοθεῖ ἡ ἐλευθερία νὰ ἀποδεχθοῦν τυχαῖες κυκλικὲς κινήσεις γιὰ τὴν ἐρμηνεία οὐράνιων φαινομένων, σκέφτηκα, ἂν καὶ παράλογα, ὅτι θὰ ἦταν ἐπιτρεπτὸ καὶ σὲ μένα, μὲ τὴν παραδοχὴ τῆς κίνησης τῆς Γῆς νὰ βρῶ μία ἀξιόπιστη ἀπόδειξη τῶν οὐράνιων κινήσεων διάφορη ἀπὸ τὴν ἀπόδειξη τῶν ἄλλων. Ἔτσι ἀναγκάστηκα νὰ ἀναζητήσω τὴν κίνηση τῆς Γῆς»¹³.

Ἀκόμη καὶ ὁ Γαλιλαῖος θαύμασε καὶ ἀναρωτήθηκε πὼς ὁ Ἀρίσταρχος

10. Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν «Ἡλίου» λ. «Τὸ Σύμπαν», σ. 33.

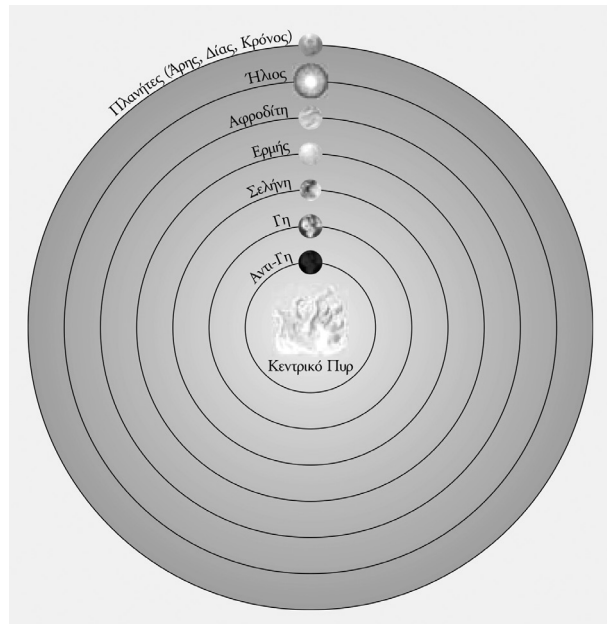
11. Χριστίνα Π. Φίλη, *Ἐξουσία καὶ μαθηματικά*, ἐκδ. Παπασωτηρίου, Ἀθήνα 2010, σ. 74.

12. Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν «Ἡλίου», ὅ.π., σ. 33.

13. Νεώτερον Ἐγκυκλοπαιδικὸν Λεξικόν «Ἡλίου», ὅ.π. σ. 33.

και ο Κοπέρνικος¹⁴ με τη μυστικιστική (κυκλικές κινήσεις τους) λογική υπερέβη την Άριστοτέλικη έμπειρία¹⁵. Ο Κοπέρνικος, ο Κέπλερ και ο Νεύτων ακολούθησαν όλοι τους συνειδητά μία πυθαγόρεια αναζήτηση. Κατάφεραν να υπολογίσουν με ακρίβεια τις σύμφυτες με τον πυθαγόρειο κόσμο μαθηματικές αρμονίες, τις αναλογίες δηλαδή στα μεγέθη των πλανητικών τροχιών και των ταχυτήτων τους.

Στο σύμπαν του Φιλολάου όλα συντονίζονται από τα μαθηματικά και τον μυστικισμό. Η αισθητική και η τολμηρή νοητική του σύλληψη, που υπερβαίνει την κοινή έμπειρία, τον οδήγησε να εξηγήσει για πρώτη φορά τα αίτια κίνησης του Σύμπαντος με όρους ενέργειας και να προτείνει το πυροκεντρικό πλανητικό πρότυπό του (βλ. το ακόλουθο σχήμα)¹⁶:

14. *Διάλογος*, σ. 328.

15. *Έπιχειρήματα*, σ. 365.

16. Κρυσταλλία Χαλκιᾶ, *Το Ήλιακό Σύστημα μέσα στο Σύμπαν*, Πανεπιστημιακές Έκδόσεις Κρήτης, Ήράκλειο 2006, σ. 60.

Ἡ σχέση καὶ ἡ ἀλληλεπίδραση μορφῶν πολιτισμοῦ

Ὁ ρασιοναλισμὸς τῆς ἐπιστήμης καὶ ἡ ὑπερβατικὴ προσέγγιση τῆς θρησκείας ἀποτελοῦν δύο διακριτὰ πεδία. Ἀκόμη κι ἂν ὑποθέσουμε σήμερα ὅτι ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἀπολύτως ὀρθολογιστικὴ, αὐτὸ δὲν σημαίνει ὅτι ἡ ἐρευνητικὴ διαδικασία δὲν μπορεῖ νὰ ἐκτραπεῖ, ὅπως ἔγινε πολλὲς φορὲς στὸ παρελθόν, σὲ ἀνορθολογικὰ μονοπάτια. Ἡ πιθανὴ ἀλληλεπίδραση τῶν δύο αὐτῶν φαινομένων πολιτισμοῦ δὲν προσεγγίζεται μὲ συγκρουσιακὴ λογικὴ, οὔτε μὲ ὑπεραπλουστεύσεις. Ἡ σχέση τους ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὸ κοινωνικὸ πλαίσιο, δηλαδὴ τὴν ἐποχὴ καὶ τὰ πρόσωπα.

Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρουμε τὴν ἐπίδραση τῆς ρωσικῆς ὀρθοδοξίας στὴν ὀρθολογικὴ μελέτη τῆς φύσης, μετὰ ἀπὸ τὴν καθυστερημένη εἴσοδο τῶν ἐπιστημῶν στὴ ρωσικὴ ἐκπαίδευση (περὶ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰῶνα). Ἡ ὀρθόδοξη ὑπερβατικότητα συνέβαλε στὴν ἀνάπτυξη μιᾶς νέας μαθηματικῆς σκέψης στὴ Ρωσία τοῦ 19ου αἰῶνα καὶ τὴ σύλληψη τῆς ιδέας τῶν μὴ εὐκλείδειων συμπάντων, δηλαδὴ δύο παράλληλες γραμμὲς δὲν εἶναι ἀπαραίτητο, ὅπως λέει ἡ καθημερινὴ λογικὴ, πάντοτε νὰ ἰσαπέχουν (γεωμετρία κατὰ Λομπατσέφκι καὶ κατὰ Ρῆμαν).

Ἐπίσης ἡ διδασκαλία τῆς νέας εὐρωπαϊκῆς ἐπιστήμης (Νευτώνια Φυσικὴ) στὶς ὀρθόδοξες κοινότητες ἔγινε ἀπὸ Ὀρθόδοξους κληρικούς ὅπως τὸν Εὐγένιο Βούλγαρι ἢ τὸν Νικηφόρο Θεοτόκη, ἐνῶ τὸν 17ο αἰῶνα τὰ ἰησουϊτικὰ κολλέγια δίδαξαν ἀστρονομία, μαθηματικὰ καὶ μηχανικὴ σὲ περίπου 50.000 μαθητές, μὲ τὴν Κίνα νὰ ἐπιζητεῖ γιὰ τὸν λόγο αὐτὸ τὴν ἰησουϊτικὴν ἱεραποστολή¹⁷.

Κάποιες φορὲς ἡ ἐπιστήμη εἶναι ἀνοικτὴ σὲ νέες προσεγγίσεις. Ἀντιρρήσεις στὴν καινοτομία καὶ στὶς ἐναλλακτικὲς λύσεις προέρχονται ἀπὸ συγκεκριμένες ομάδες μὲ κατοχυρωμένα συμφέροντα καὶ ὄχι ἀπὸ τὴν ἐπιστήμη ὡς σύνολο. Ὑπάρχουν ἐπιστήμονες ποὺ ἐνδιαφέρονται γιὰ μία γνήσια ἀναζωογόνηση προηγούμενων παραδόσεων. Σήμερα στὴν κομμουνιστικὴ Κίνα συνδυάζεται ἡ παραδοσιακὴ κατανόηση τοῦ ἀνθρώπου καὶ τῆς φύσης μὲ τὴν ἐπιστημονικὴ γιὰ μία καλύτερη

17. Ἐ. Νικολαΐδης, “Science and Orthodox Christianity: an overview” στὸ διεθνὲς περιοδικὸ ἱστορίας ἐπιστημῶν *ISIS* τεύχος 107-3 (2016), σ. 553 <http://www.journals.uchicago.edu/doi/pdfplus/10.1086/688704>.

περίθαλψη ατομικών και κοινωνικών ασθενειών. Έτσι μία ελεύθερη κοινωνία μπορεί να συμπεριλαμβάνει έναν πολιτισμό. Είναι συνεπώς δυνατό να κερδηθεί ή κατανόηση και να επιλυθούν προβλήματα, συνδυάζοντας την έπιστήμη με έκ πρώτης όψεως «μη έπιστημονικές» γνώμες και διαδικασίες. Η τεχνολογία και η τεχνητή νοημοσύνη, ή κατασκευή δηλαδή ενός έγκεφάλου με αισθήματα, αποτελούν τέτοια παραδείγματα.

Η μη όρθολογική προσέγγιση του κόσμου
συμβάλλει στη βελτίωση της ανθρώπινης ζωής

Οι ύποθέσεις του Φιλόλαου σήμερα έντυπωσιάζουν για την πρωτοτυπία τους. Ακόμη και ο Γαλιλαίος θαύμασε και αναρωτήθηκε πώς ο Φιλόλαος, ο Άρισταρχος και ο Κοπέρνικος¹⁸ με τη μυστικιστική λογική πέτυχαν την υπέρβαση της Άριστοτελικής έμπειρίας των αισθήσεων. Προφανώς η σύγχρονη άστρονομία δεν θα αναπτυσσόταν χωρίς την αντιεπιστημονική χρήση των αρχαίων ιδεών¹⁹. Φυσικά για τους αποκαλούμενους ειδικούς οποιαδήποτε θεωρία που προέβλεπε μία μουσική, ή όποια ποτέ δεν θα άκουστεί ή κάτι άλλο που ποτέ δεν θα άνηχνευτεί, ήταν μία πολύ φτωχή έπιστημονική θεωρία²⁰. Προφανώς η σύγχρονη άστρονομία, δεν θα προχωρούσε χωρίς την αντιεπιστημονική χρήση των αρχαίων ιδεών.

Σήμερα, η παραδοσιακή ιατρική της κομμουνιστικής Κίνας όδήγησε σε νέες ιατρικές μεθόδους. Ο βελονισμός, ή ιατρική διάγνωση με την εξέταση των ανθρώπινων παλμών, βοήθησε την ιατρική. Στην Κίνα μετά από το 1954, η κρατική έξουσία αντίληφθηκε ότι δεν μπορούσε πλέον να αφήσει τους έπιστήμονες χωρίς έπιτήρηση, με αποτέλεσμα να διατάξει την αποκατάσταση της παραδοσιακής ιατρικής στα πανεπιστήμια και στα νοσοκομεία. Έτσι άπεκατεστάθη ο έλεύθερος ανταγωνισμός ανάμεσα στην έπιστήμη και την παράδοση και άνεκαλύφθη ότι η παραδοσιακή, μη έπιστημονική Ίατρική κατέχει

18. *Διάλογος*, 328.

19. P. Feyerabend, *Έναντια στη Μέθοδο*, ό.π., σ. 365

20. S. Singh, *Big Bang*, έκδ. Public, Άθήνα 2007, σ. 20.

μεθόδους διάγνωσης και θεραπείας ανώτερες των δυτικών μεθόδων. Παρόμοια αποτελέσματα διαπιστώθηκαν όταν συγκρίθηκαν φυλετικές Κοσμολογίες ή Κοινωνιολογίες ή άλλες μορφές ζωής με τις μεθόδους των επιστημών. Έπομένως καταλαβαίνουμε ότι όλες οι ιδέες και όλες οι μέθοδοι θα μάς βοηθήσουν να κατανοήσουμε τη φύση και να συμπληρώσουμε την οικολογική μας συνείδηση.

Η βολική ιστορία πώς εκτός επιστήμης δεν υπάρχει γνώση εξαφανίζεται όταν συνειδητοποιούμε ότι πρωτόγονες φυλές έχουν τις πιο λεπτομερείς ταξινομήσεις των ζώων και των φυτών της σύγχρονης ζωολογίας και βοτανικής. Οι άγνωστες αποτελεσματικές θεραπείες που έχουν, όπως η ιατρική των βοτάνων, ο βελονισμός, ή θεραπεία με το άγγιγμα του χεριού, προκαλούν έκπληξη, με αποτέλεσμα γιατροί και φαρμακευτικές εταιρείες να τις οικειοποιούνται για να κερδίσουν περισσότερα χρήματα.

Οι ξένες παραδόσεις ίσως προτείνουν λύσεις εκεί που οι δυτικοί διανοούμενοι βλέπουν βαριά προβλήματα. Μία τεράστια ποσότητα πληροφορίας είχε κατασταλάξει στα έθιμα, τις μεθόδους παραγωγής και την κοινή λογική της εποχής.

Οι παραδόσεις δεν είναι καλές ούτε κακές, απλώς υπάρχουν²¹. Η όρθολογικότητα δεν είναι ο διαιτητής ανάμεσα σε παραδόσεις, γιατί και αυτή είναι μία παράδοση. Άρα και αυτή δεν είναι καλή ούτε κακή, απλώς υπάρχει.

Η εναλλακτική λύση της εκπαίδευσης

Μία εναλλακτική λύση της εκπαίδευσης μοιάζει σήμερα ως η μόνη όδός διαφυγής για τον νέο, όπως ο Κάφκα αναφέρει στο κείμενο της «Ανακοίνωσης σε μία Ακαδημία» στο βιβλίο του *Η Μεταμόρφωση*.

Σε μία όρθολογική εκπαίδευση, αν οι συμμετέχοντες είναι όρθολογιστές, δεν υπάρχει κανένα πρόβλημα. Όλοι όμως όσοι εκφράζονται μέσω μιας διαφορετικής παράδοσης θεωρούνται ότι δεν συνεργάζονται και ότι παρεμποδίζουν την ανάπτυξη και πρόοδο της κοινωνίας.

21. P. Feyerabend, *Γνώση για ελεύθερους ανθρώπους*, ό.π., σ. 64.

Ἡ γνώση δὲν ὑπάρχει πάντοτε γραμμένη σὲ βιβλιογραφία, ἀλλὰ μποροῦμε νὰ τὴν ἀποκτήσουμε μὲ τὴν ἄσκηση, ὅπως τὴ γνώση μιᾶς τέχνης ποὺ μὲ τὸν τρόπο τῶν μαστόρων περνάει ἀπὸ τεχνίτη σὲ τεχνίτη καὶ στοὺς μαθητευόμενους μιᾶς συντεχνίας. Στὸ παρελθὸν κάθε ἐνήλικος ἦταν δάσκαλος. Οἱ ἄνθρωποι ζοῦσαν καὶ μάθαιναν μέσα ἀπὸ τὴν πρακτική, μέσα ἀπὸ ἀπλὲς καθημερινὲς δραστηριότητες. Αὐτὸ δημιουργεῖ μία ἐσωτερικὴ σχέση μεταξὺ τῆς παράδοσης καὶ τῆς καινοτομίας. Δὲν ὑφίσταται μία ἀπλὴ συγκυριακὴ σχέση μεταξὺ παράδοσης καὶ καινοτομίας, ἀλλὰ μία σχέση ποὺ συνδέει ἐσωτερικὰ τὶς παραδόσεις μὲ τὶς πρακτικὲς τους καὶ μὲ τὶς καινοτομίες ποὺ προκύπτουν ἀπὸ τὴν ἄσκησή τους²².

Τώρα, μόνο τὸ ἐκπαιδευτικὸ σύστημα μὲ ἄρωγὸ τὴν τεχνολογία (διαδίκτυο, ΤΠΕ, ἐπαυξημένη πραγματικότητα) ἔχει ἀναγνωριστεῖ μὲ τὸ δικαίωμα νὰ διδάξει· μὲ ἓναν τρόπο θὰ μποροῦσε ὁποιοσδήποτε νὰ ἰσχυρισθεῖ ὅτι κάποιος προσπαθεῖ νὰ καταστρέψει τὴ νεολαία. Ἄν καὶ οἱ Τεχνολογίες τῆς Πληροφορίας καὶ Ἐπικοινωνίας ἔχουν ἐνσωματωθεῖ στὴν ἐκπαιδευτικὴ διαδικασία καὶ σχετικὲς ἔρευνες ἀποκαλύπτουν τὴ θετικὴ τους ἐπίδραση²³, μὲ τὴ διδασκαλία μιᾶς μόνον ἄποψης ἀκυρώνεται ἡ μοναδικὴ ἐξυπνάδα καὶ δημιουργικότητα τῶν νέων, τρομοκρατώντας τους μὲ τὸν ἀπόλυτο χαρακτήρα τῆς ἀλάνθαστης ἐπιστημονικῆς πρότασης. Ἡ μάθηση εἶναι μία κοινωνικὴ διαδικασία καὶ ἔχει μετατραπεῖ σὲ ἀτομικὴ ὑπόθεση. Μία μὴ δημιουργικὴ μάθηση μὲ γρήγορα ὅμως ἀποτελέσματα ἀποξενώνει τοὺς μαθητὲς ἀπὸ τὸν ρόλο τοῦ ἐκπαιδευτικοῦ. Ἡ μονομερὴς διδασκαλία ποὺ ἐμπνέεται ἀπὸ τὸ τεχνικὸ πνεῦμα συμβάλλει σὲ ἓνα ἀντιδημοκρατικὸ σχολεῖο, ποὺ καθιστᾷ ἀδύνατη τὴν ἀνανέωση τῆς κοινωνίας καὶ τὴν προσφορὰ ἴσων εὐκαιριῶν σὲ ὅλους ὥστε νὰ διακριθοῦν οἱ πῶς ταλαντοῦχοι καὶ νὰ προκόψουν ὅλοι.

Ἀπώτερος σκοπὸς μιᾶς ἐλεύθερης κοινωνίας εἶναι μία κοινωνία μέσα στὴν ὁποία ὅλες οἱ παραδόσεις θὰ ἔχουν ἴσα δικαιώματα καὶ ἴση πρόσβαση στὰ κέντρα ἐξουσίας. Κάθε οἰκογενειακὴ παράδοση θὰ ἀντιμετωπισθεῖ μὲ τὸν ἀπαιτούμενο σεβασμὸ καὶ θὰ μεταδώσει

22. Merrilee H. Salmon, *Introduction...*, ὁ.π., σ. 243.

23. Γ. Θ. Καλκάνης, *Ἐκπαίδευση στίς-μὲ τὶς Φυσικὲς Ἐπιστῆμες*, Πανεπιστημιακὲς Ἐκδόσεις ΕΚΠΑ, Ἀθήνα 2007, σ. 371.

τις έμπειρίες της στις ύπόλοιπες, με αποτέλεσμα την ένδυνάμωση τής ανθρώπινης εϋτυχίας. Είναι απαραίτητο λοιπόν να δημιουργηθεί χώρος για παραδόσεις που αντιφάσκουν προς τις έπιστήμες και τόν όρθολογισμό.

Η σύνδεση έπιστήμης και κράτους έμποδίζει τή διάχυση άρκετων πολιτισμικών ιδεών που ίσως να διέϋρυναν τήν αντίληψή μας για τόν κόσμο. Ο διαχωρισμός έπιστήμης και κράτους θα έπιτρέψει να άκουσθούν όλες οι άπόψεις που θα συμβάλλουν στην ανθρώπινη εϋτυχία και έτσι θα προαγάγει τήν κοινωνία τής γνώσης. Η έκπαίδευση χωρίς τήν άσφυκτική κυριαρχία τής έπιστήμης οδηγεί στην έλευθερη άνάπτυξη των μαθητών²⁴. Ο σκοπός τής έκπαίδευσης είναι να βοηθήσει τούς νέους να οδηγήσουν τή δική τους ζωή στην κοινωνία και να αναπτυχθούν στον φυσικό κόσμο που περιβάλλει τήν κοινωνία. Ο πλήρης έκδημοκρατισμός τής έκπαίδευσης θα έχει ως στόχο τήν ποιότητα τής ζωής αλλά και θα συμβάλει στην άσφάλεια και στή σταθερότητα τής σύγχρονης κοινωνίας.

Σήμερα οι μαθητές εκπαιδεύονται να έπιλύουν συλλογικά προβλήματα, συμμετέχοντας σε μία κατευθυνόμενη ανταλλαγή. Οι νέοι που θέλουν να έχουν συγκεκριμένα κριτήρια, που κρύβονται πίσω από έναν άλγόριθμο ενός προγράμματος, «για να εκτελέσουν κάθε πράξη τους και νιώθουν τήν άνάγκη τής καθοδήγησης που τούς παρέχουν κάποιοι κανόνες, είναι σαν τά παιδιά που είναι άνίκανα να καθοδηγήσουν τήν ίδια τους τή ζωή»²⁵. Οι ειδικοί, που στηρίζονται σε κάποια «άντικειμενικά κριτήρια» τά όποια τούς έξασφαλίζει ή τεχνολογία, είναι σαν τούς άνώριμους γονείς, που δέν τολμοϋν να παραχωρήσουν στα παιδιά τους τήν απαραίτητη έλευθερία για να ώριμάσουν. Οι ύπεύθυνοι στην έκπαίδευση υίοθετοϋν τó τεχνικό πνεϋμα και έπιτρέπουν μόνο τις πράξεις και τις σκέψεις που άντιστοιχοϋν στα κριτήριά του, με αποτέλεσμα να τροποποιοϋν τή μορφή τής ζωής του άνθρώπου και «να θέλουν να εισέλθουν στα άδηλα και στα κρύφια του για να τόν κατευθύνουν μέσω τής θελήσεώς του» και όπως δείχνουν τά πράγματα

24. P. Feyerabend, Άποχαιρετισμός στο λόγο, μτφρ. Π. Μπουρλάκης, έκδ. Έκκρεμές, Άθήνα 2002, σ. 396.

25. P. Feyerabend, Γνώση για έλεύθερους άνθρώπους, ό.π., σ. 66.

καταστρέφουν «τὸ θεϊκὸ κατόρθωμα»²⁶ καθὼς ἡ γνώση στὴν Ἐκκλησία δὲν προέρχεται ἀπὸ τὸν ἄνθρωπο ἀλλὰ τοῦ δωρίζεται ὡς ἀποκάλυψη καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ «τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων (*a posteriori*) συγκατάθεση τοῦ ἀνθρώπου»²⁷.

Οἱ μαθητὲς παύουν νὰ εὐθύνονται, ἡ μελέτη τους περιορίζεται στὴν ἐφαρμογὴ ξένων ἐντολῶν καὶ ταυτοχρόνως χάνουν τὴ δυνατότητα ἀντίστασης, ὥστε ἡ μελέτη τους «νὰ μὴ τοὺς δίδει τὴν εὐκαιρία νὰ ἐνσαρκώσουν τὸ πρόσωπον τοῦ Θεοῦ»²⁸.

Σημαντικοὶ διανοητὲς τῆς σύγχρονης ἐποχῆς μας δηλώνουν ἀποθαρρυσμένοι ὅτι ἡ ἀνθρωπότητα συνολικὰ δὲν ἔχει βγεῖ ἀκόμη ἀπὸ τὴν προϊστορία τῆς σκέψης. Ἀκόμα διανύουμε τὸν μεσαιῶνα τῆς σκέψης. Σπάνια συναντοῦμε κάποιους ποὺ νὰ ξέρουν νὰ σκέπτονται γιὰ κάποιον πρωτότυπο σκοπὸ²⁹.

Ἡ ἀλήθεια, ὅπως ἀναφέρει ὁ γνωστὸς Ἑβραῖος Ραββῖνος Μπάαλ Σέμ Τόβ, εἶναι μόνιμα ἐξόριστη ὅταν ἀποκαλύπτεται προκαλεῖ μῖσος καὶ γελοιοποίηση, μία συμπεριφορὰ σὰν ρατσισμό ἀπέναντι σὲ ὅποιον σκέφτεται φωναχτά. Ἡ ἀντίθετη ἄποψη στὶς βασικὲς ἰδέες προκαλεῖ ἀντιδράσεις ταμποῦ ὅμοιες μὲ αὐτὲς τῶν πρωτόγονων κοινωνιῶν καὶ κηρύσσεται ἀνύπαρκτη. Ἡ σημερινὴ κοινωνία προσπαθεῖ νὰ χαλιναγωγῆσει τὰ παιδιά της καὶ νὰ τὰ ὀργανώσει, μὲ ἀποτέλεσμα λίγοι ἄνθρωποι νὰ καταφέρνουν νὰ ἀναπτύξουν τὴ φαντασία τους.

Ἡ σκέψη τῶν νέων πρέπει νὰ ἐνισχυθεῖ καὶ ὄχι νὰ ἐξαναγκάζεται στὴν εὐκολὴ ἀποδοχὴ τῶν κάθε λογῆς ἀπόψεων. Ἡ ἀπελευθέρωση τῆς διαδικασίας τῆς γνώσης ἀπὸ κάθε μεθοδολογικὸ περιορισμὸ δημιουργεῖ τὶς συνθήκες γιὰ ἓναν δημιουργικὸ προβληματισμὸ. Ἡ αὐθεντικὴ σκέψη καὶ ἡ δεκτικὴ ἀξιολόγησή της παρεμποδίζονται, ἴσως καὶ νὰ καταστρέφονται ἀπὸ τὴν ἀρνητικὴ στάση καὶ τὴν πεισματικὰ ἀργὴ ἀκρόασή της καὶ ἀπὸ τὴν παραμορφωτικὴ ἐκλαϊκευσή της ποὺ συντελεῖται ἀπὸ τὸν δογματισμὸ τοῦ τεχνικοῦ πνεύματος.

Ἔτσι καὶ σὲ μία ὀρθολογικὴ ἐκπαίδευση, ἂν οἱ συμμετέχοντες εἶναι ὀρθολογιστὲς, δὲν ὑπάρχει κανένα πρόβλημα. Ὅλοι ὅσοι ἐκφράζονται

26. Σ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ Καταγωγή τοῦ Τεχνικοῦ Πνεύματος*, ὅ.π. 154-155.

27. Α. Κατσιάρας, *Ἐφημέριος*, ἔτος 67ον, τεύχ. 1ον (2018), σ. 3.

28. Σ. Κυριαζόπουλος, *Ἡ Καταγωγή...*, ὅ.π., σ. 160.

29. G. Steiner, *Δέκα λόγοι γιὰ τὴ μελαγχολία τῆς σκέψης*, ἐκδ. Scripta, Ἀθήνα 2005, σ. 71.

μέσω μιᾶς διαφορετικῆς παράδοσης θεωροῦνται ὅτι δὲν συνεργάζονται καὶ ὅτι παρεμποδίζουν τὴν ἀνάπτυξη καὶ πρόοδο τῆς κοινωνίας.

Ἡ ἀπουσία τῆς φαντασίας μεταβάλλει τὸν ἄνθρωπο σὲ «ἀνάπηρο νὰ ἀντιμετωπίσει τὴν πραγματικότητα»³⁰. Οἱ προοδευτικοὶ δάσκαλοι θὰ πρέπει νὰ ἀναπτύσσουν τὴν ἀτομικότητα τῶν μαθητῶν τους καὶ νὰ ἀξιοποιοῦν τὶς ἰδιαίτερες καὶ μερικὲς φορὲς μοναδικὲς ἰκανότητες καὶ πεποιθήσεις τους³¹. Ἡ δημοκρατικὴ ἐκπαίδευση πρέπει νὰ ὠθεῖ τοὺς νέους νὰ ἐπιλύουν τὰ συλλογικὰ προβλήματα συμμετέχοντας σὲ μία ἐλεύθερη ἀνταλλαγὴ³², ποὺ σέβεται ὅλα τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀντιπάλου, εἴτε αὐτὸς εἶναι ἓνα ἄτομο εἴτε ἓνα ἔθνος ὁλόκληρο, ἐνῶ μία ὀρθολογικὴ ἀνταλλαγὴ σέβεται μόνο τὴ λογικὴ μιᾶς ὀρισμένης μορφῆς ποὺ εἶναι στὴ μόδα. Οἱ νέοι καὶ οἱ νέες προετοιμάζονται μὲ τέτοιο τρόπο, ὥστε ὡς συμμετοχοὶ νὰ ἐμβαθύνουν στὸν τρόπο σκέψης, στὴ θεώρηση, στὰ συναισθήματα τῶν συμμαθητῶν τους καὶ συχνὰ νὰ μποροῦν νὰ μεταβάλλουν τὴ δική τους ζωὴ, νὰ γίνονται καινούργιοι ἄνθρωποι, μὲ ἀνανεωμένους ἰδέες καὶ ἀξιολογήσεις.

Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐκπαίδευση σήμερα δὲν συμβιβάζεται μὲ μία ἀνθρωπιστικὴ στάση καὶ εἶναι ἀντίθετη μὲ τὴν καλλιέργεια τῆς προσωπικότητας ἐνὸς ἀτόμου. Τὰ ἰδανικὰ τοῦ ὀρθολογισμοῦ συμπιέζουν τὴν ἀντίληψη τῶν μαθητῶν. Μόνο μὲ τὴν ἐλεύθερη ἀνάπτυξη ὅλων τῶν οἰκουμενικῶν προτύπων καὶ παραδόσεων, συμπεριλαμβανομένης καὶ τῆς σύγχρονης ἐπιστήμης, θὰ αὐξηθεῖ ἡ ἐλευθερία, θὰ ἀναπτυχθεῖ ἡ γνῶση καὶ θὰ ὀδηγηθοῦμε σὲ μία εὐχάριστη ζωὴ³³. Κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον ὁ καθένας θὰ ἐπιλέξει ἐλεύθερα ἂν στὴ ζωὴ του θὰ ὑπερισχύσει ἡ προσευχὴ ἢ ἡ πράξη.

Μόνο μὲ αὐτὸν τὸν τρόπο θὰ κτισθεῖ μία ἐλεύθερη κοινωνία, μία κοινωνία μέσα στὴν ὁποία ὄχι μόνο τὰ ἄτομα θὰ ἔχουν ἴσα δικαιώματα καὶ ἴση πρόσβαση στὰ κέντρα ἐξουσίας, ἀλλὰ καὶ οἱ παραδόσεις θὰ ἔχουν τέτοια δικαιώματα καὶ τέτοια πρόσβαση³⁴. Ἡ ἐπιστήμη δὲν εἶναι πιὸ σημαντικὴ ἀπὸ ὅ,τι ἄλλες ἰδεολογίες. Σὲ μία ἐλεύθερη κοινωνία τὰ

30. Ὁ. Ἐλύτης, *Ἀνοιχτὰ Χαρτιά*, ἐκδ. Ἴκαρος, Ἀθήνα 1982, σ. 17.

31. P. Feyerabend, *Ἐνάντια στὴ Μέθοδο*, ὁ.π., σ. 86.

32. P. Feyerabend, *Γνῶση γιὰ ἐλεύθερους ἀνθρώπους*, ὁ.π., σ. 66.

33. P. Feyerabend, *Ἐνάντια στὴ Μέθοδο*, ὁ.π., σ. 51.

34. P. Feyerabend, *Γνῶση γιὰ ἐλεύθερους ἀνθρώπους*, ὁ.π., σ. 9.

μέλη της έχουν τὴ δυνατότητα νὰ ἀποφασίζουν καὶ νὰ ζοῦν σύμφωνα μὲ τὶς πεποιθήσεις τους. Μέσα σὲ μία ἐλεύθερη κοινωνία ἕνας πολίτης χρησιμοποιεῖ τὰ κριτήρια ἐκείνης τῆς παράδοσης στὴν ὁποία ἀνήκει. Δὲν ἀποφασίζουν ἄνθρωποι ἐκτὸς τόπου³⁵.

Ἀπὸ τὴν πρώτη στιγμή πού θὰ ἔρθει μία ἀνθρώπινη ζωὴ στὴν κοινωνία δοκιμάζονται πάνω τῆς κυβερνητικὰ ἐπιστημονικὰ προγράμματα, μέθοδοι διατροφῆς, μάθησης, διαμόρφωσης τοῦ ἐλεύθερου χρόνου, προσαρμογῆς στὸ περιβάλλον καὶ ὅταν ὁ νεαρὸς δὲν διατίθεται εὐχάριστα ἀπέναντι σὲ ὅλα αὐτά, ὅταν ἐπαναστατεῖ ἐξ αἰτίας τῆς ἀσημαντότητας, τῆς ἀπανθρωπιᾶς τῆς ὅλης ἐπιχείρησης, τότε χαρακτηρίζεται ἐπαναστάτης καὶ ἀταίριαστος στὸ τόσο ἐπιμελὲς καὶ πολιτισμένον περιβάλλον³⁶. Εἶναι ἀνήθικο νὰ μὴν ἀφήσουμε τὸ παιδί νὰ ἐπιλέξει ἀπὸ μόνο του. Ἐνα παιδί πρέπει νὰ ἔρχεται ἀπὸ μόνο του καὶ νὰ μὴν τὸ περιμένουμε γιὰ νὰ τὸ ἀξιοποιήσουμε³⁷.

Σήμερα ἔχουν καταστραφεῖ οἱ πνευματικὲς ἱκανότητες τῶν ἀνθρώπων, ὡς ἀποτέλεσμα τοῦ ὑλιστικοῦ κλίματος τῶν καιρῶν μας καὶ τῆς ἐκκοσμικεύσης τῆς ζωῆς μας. Ὁ ὀρθολογισμὸς δὲν εἶναι τίποτε ἄλλο ἀπὸ μία ἐκκοσμικευμένη μορφή πίστεως.

Νὰ ἀντλήσουμε τὴ γνώση μὲ τὴ συμμετοχὴ ὅλων

Μία παράδοση ἀποκτᾶ νέα ἐπιθυμητὰ καὶ ἀνεπιθύμητα στοιχεῖα, μόνον ὅταν κάποιος τὴν παρατηρεῖ ὡς συμμετόχος καὶ τὴν κρίνει βάσει τῶν ἀξιῶν αὐτῆς τῆς παράδοσης. Αὐτὲς οἱ περιοχὲς δὲν μελετῶνται μὲ νόμους, οὔτε βελτιώνονται μὲ ἐλέγχους, ἀλλὰ μαθαίνονται ὅπως μία γλῶσσα ἢ ὅπως οἱ ἰδιοτυπίες ἐνὸς ἀγαπημένου προσώπου μὲ ἄμεση ἐπαφή. Αὐτὸς πού γνωμοδοτεῖ γιὰ ἕνα καινούργιο συμβάν εἶναι ὁ γνώστης καὶ ὄχι κάποιος ἀντικειμενικὸς κανόνες. Ὁ συμμετόχος φαίνεται ὡς ἀντικειμενικός, ἢ ὑποκειμενικότητα φανερώνεται εὐθὺς ὅταν ἀντιπαρατίθενται οἱ συμμετόχοι διαφορετικῶν παραδόσεων, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ ἀναγκασθῶμε νὰ σχετικοποιοῦμε τὸ περιεχόμενον

35. P. Feyerabend, *Γνώση γιὰ ἐλεύθερους ἀνθρώπους*, ὁ.π., σ. 16

36. P. Feyerabend, *Γνώση γιὰ ἐλεύθερους ἀνθρώπους*, ὁ.π., σ. 106

37. Τ. Σάλστον, Βιολόγος, Νομπέλ Ἰατρικῆς. Ἐφημερίδα «Ἡ Καθημερινή», 19/12/10.

αυτών των αξιολογήσεων. Ένδεικτικά αναφέρουμε τη φυσική επιστήμη, σύμφωνα με την οποία, δύο ταυτόχρονα γεγονότα για έναν ακίνητο παρατηρητή γίνονται αντιληπτά σε διαφορετικές χρονικές στιγμές για έναν κινούμενο παρατηρητή και τη σχετικοποίηση της αστρονομικής χρήσης του «πάνω» και του «κάτω» μετά από την ανακάλυψη της σφαιρικότητας της Γης.

Ο σκοπός της εκπαίδευσης είναι να βοηθήσει τους νέους να οδηγήσουν τη δική τους ζωή στην κοινωνία και να αναπτύξουν τον φυσικό κόσμο που τους περιβάλλει. Η εκπαίδευση, χωρίς την ασφυκτική επικράτηση της επιστήμης, οδηγεί στην ελεύθερη ανάπτυξη των νέων, στη δυνατότητα να ζει κάποιος σύμφωνα με τις πεποιθήσεις του. Η ελευθερία μιας κοινωνίας αυξάνεται ακριβώς κατά το μέτρο που αυξάνεται η ελευθερία διακίνησης των, μέσα σε αυτή την κοινωνία, ζωντανών παραδόσεων³⁸.

Μέχρι τώρα, κάθε φορά που οι παραδόσεις αντέκρουαν το καθιερωμένο σύστημα αξιών, χαρακτηρίζονταν ως τρομακτικές ή ανύπαρκτες. Τώρα οφείλουμε να αντιμετωπίζουμε με σεβασμό τη διαφορετική παράδοση των μαθητριών και μαθητών μας από την επικρατούσα. Η παραδοχή και η αποδοχή της ύπαρξης μιας διαπολιτισμικής κοινωνίας ίσως είναι η μοναδική ευκαιρία για μας να επιτρέψουμε στα παιδιά να αναπτύξουν τη φαντασία τους και να διευρύνουν τον τρόπο σκέψεώς τους.

SUMMARY

The contribution of technology in modern education
and its deterrent role on the free development of young people

By Georgios E. Kontokostas
Physicist, MSc

The rapid expansion of science and technology has changed the way of thinking about human life and the environment. The technical spirit is a cultural constant for the development of technology. Science is a form of

38. P. Feyerabend, *δ.π.*, σ. 72.

tradition, with privileged treatment. For example we can remember the attitude of Aristotle towards the different and not “logical” knowledge claimed by Philolaus. Digital information has also shaped a new framework of human relationships, in which the participation of human body is constantly minimized and finally replaced. The development of personality and the human spirit is restricted in the scientific, logical and technical perception of things. Science and technology definitely satisfy human needs since the old times, but limits must be set, so that human existence will not be affected in a negative way, in the future. Artificial Intelligence is going to change the way of human life rapidly. New rules must be set by a free society, which is looking for a democratic development. Only new principles of education can allow all forms of knowledge and traditions to lead to progress.